
Sobre l'origen de l'expressió «épater le bourgeois» *

VICENÇ FURIÓ

En la literatura artística contemporània, l'expressió «épater le bourgeois» es pot trobar sovint referida a les intencions o efectes provocatius de determinats artistes, obres o actituds. El divorci que es produí en el segle XIX entre un cert tipus d'art i un cert tipus de públic constitueix el rerefons d'aquest tema, vinculat també al concepte i a la naturalesa d'alguns moviments d'avantguarda. Però, malgrat la fortuna que ha tingut aquesta expressió en camps com la història i la crítica d'art, el problema del seu origen no sembla haver cridat l'atenció dels estudiosos, si més no dels àmbits citats. Aquest fet em va interessar, i el resultat és aquesta nota, l'objectiu de la qual és aportar algunes dades sobre la possible font de l'esmentada expressió.

A propòsit de la locució *épater le bourgeois*, cap exemple anterior a finals del segle XIX no se cita en dos dels més autoritzats diccionaris de la llengua francesa¹. La literatura crítica dels *Salons*, però, és un aspecte que vaig creure convenient no desatendre, i els escàndols provocats per algunes obres de Manet em va semblar un bon punt de partida. L'any 1864, el crític Ernest Chesneau va dir en relació al *Déjeuner sur l'herbe* de Manet que «*M. Manet veut arriver à la célébrité en étonnant le bourgeois...*»². La paraula utilitzada fou *étonner*, no pas *épater*, i aviat vaig comprovar que a mitjan del segle XIX es podien trobar altres expressions similars o equivalents. Théophile Gautier, per exemple, va dir el 1848 a propòsit d'*El Ventador* de Millet que «*M. Millet's painting has everything it takes to horrify the bourgeois*»³; i Baudelaire, en un sol paràgraf escrit amb motiu del *Salon* de 1859, es refereix a la idea de sorprendre al públic de quatre maneres diferents:

* Va ser a partir d'una conversa amb el Professor Ernst. H. Gombrich, en el Warburg Institute de Londres, que aquesta qüestió despertà la meua curiositat. Després d'enviar-li les dades que aquí s'exposen, fou el mateix Professor Gombrich -a qui agraeixo profundament la seva atenció i la seva amabilitat- qui m'animà a publicar-les.

¹ A *Le Grand Robert de la Langue Française* (t. IV, Paris, 1985, p. 45) la locució es troba en un passatge extret de *Fort comme la mort* (1889), de Guy de Maupassant, i al *Trésor de la Langue Française* (t. VII, Paris, 1979, p. 1302) hi ha una cita extreta del *Journal* (1898) de Jules Renard. A *Le Grand Robert* sembla indicar-se que l'expressió no és anterior al 1848, però cap del dos diccionaris no n'assenyala l'origen.

² Catàleg *Manet*, Editions de la Réunion des Musées Nationaux, Paris, 1983, p. 165.

³ Citat per T.J. Clark, *The Absolute Bourgeois*, Thames and Hudson, Londres, 1973, p. 74.

*Je parlais tout à l'heure des artistes qui cherchent à étonner le public. Le désir d'étonner et d'être étonné est très légitime (...) Toute la question, si vous exigez que je vous confère le titre d'artiste ou d'amateur des beaux-arts, est donc de savoir par quels procédés vous voulez créer ou sentir l'étonnement. Parce que le beau est toujours étonnant, il serait absurde de supposer que ce qui est étonnant est toujours beau. Or, notre public, qui est singulièrement impuissant à sentir le bonheur de la rêverie ou de l'admiration (signe des petites âmes), veut être étonné par des moyens étrangers à l'art, et ses artistes obéissants se conforment à son goût; ils veulent le frapper, le surprendre, le stupéfier par des statagèmes indignes, parce qu'ils le savent incapable de s'extasier devant la tactique naturelle de l'art véritable.*⁴

El text de Baudelaire posa de relleu no sols que en aquella època alguns artistes buscaven sorprendre el públic -i que aquest desitjava ser sorprès- sinó també que es discutia sobre la legitimitat dels mitjans que s'utilitzaven per fer-ho. Baudelaire, però, no ens parla aquí de la burgesia, sinó del públic en general, i tampoc no utilitza el verb *épater*, sinó *étonner*, *frapper*, *surprendre* i *stupéfier*. Malgrat tot, si a més del testimoni de Baudelaire considerem els de Gautier i Chesneau, tot fa pensar que es tracta de trobar una forma -potser entorn de 1860 encara poc usual- per a un concepte ja existent.

De fet, el primer lloc on he trobat aquesta expressió vinculada a l'art és en un text dels germans Edmond i Jules de Goncourt. En relació a la idea de modernitat i al realisme diuen a *Manette Salomon* (1867):

*Ah! cette question-là, la question du moderne, on la croit vidée, parce qu'il y a en cette caricature du vrai de notre temps, un épatement de bourgeois: le réalisme!...*⁵

Quan ja no esperava trobar cap text anterior a aquest, vaig topar-me amb l'única referència que he trobat sobre l'origen d'aquesta expressió. Segons *The Oxford English Dictionary*, la frase «*Je les ai épatés, les bourgeois*», s'atribueix a l'escriptor Alexandre Privat d'Anglemont. Amb aquesta informació vaig buscar la cèlebre frase entre les obres de Privat d'Anglemont, i vaig localitzar-la, finalment, en una edició moderna del llibre *Paris anecdote*, publicat originalment l'any 1854.⁷

Alexandre Privat d'Anglemont (1820-1859) fou un típic personatge del romanticisme. Amic de Baudelaire, dugué una vida bohèmia i pobra. Com a escriptor publicà nombrosos articles a la premsa -a manera de cròniques sobre la vida parisenca- alguns dels quals foren reunits en dos petits volums: l'esmentat *Paris anecdote* (1854) i, pòstumament, *Paris inconnu* (1861). Aquestes obres són avui difícils de trobar, i el nom de Privat d'Anglemont és poc conegut.⁸ Malgrat tot, va ser un cronista que retratà amb

⁴) Charles Baudelaire, *Curiosités esthétiques et autres écrits sur l'art*, Herman, Paris, 1968, p. 157.

⁵) E & J. de Goncourt, *L'art du dix-huitième siècle et autres textes sur l'art*, Herman, Paris, 1967, p. 237.

⁶) Segona edició, vol. V, Clarendon Press, Oxford, 1989, p. 320.

⁷) A. Privat d'Anglemont, *Paris anecdote*, Les Belles Lectures, Paris, 1954 (1ª ed. 1854).

⁸) Es pot llegir una breu semblança personal de Privat d'Anglemont a la introducció que precedeix l'edició citada de *Paris anecdote*, escrita per Jean Cabanel. En aquesta introducció s'inclou un text del poeta Théodore de Banville sobre Privat, a qui conegué personalment. Cabanel indica que si la

frescor i sentit de l'humor la vida quotidiana, i que ofereix al lector actual una pintoresca galeria de personatges i d'ambients que es podien trobar pels carrers de París a mitjan de segle passat.

En un dels passatges de *Paris anecdote*, Privat, després d'advertir-nos que París ha desgastat totes les seves «*facultés d'étonnement*», ens parla de M. August, un home que s'ha fet ric d'una manera curiosa: llogant uns passi timbrats que permeten entrar als curiosos que ho desitjin a les sales d'audiències del palau de justícia, un negoci que li resulta especialment rendible en alguns processos de temes polítics, criminals o relacionats amb la premsa. Després que M. August ha explicat orgullós als seus interlocutors -Privat entre ells- diverses anècdotes sobre la seva particular ocupació, Privat i un company seu deixen l'establiment on s'inicià la conversa. Així ho relata l'autor:

*Quand nous quittâmes M. August, il nous regarda d'une façon triomphante, et il dit à ses admirateurs: «Je les ai épâtés, les bourgeois!»
Il avait raison, en effet; nous étions émerveillés.⁹*

Si efectivament va ser Privat d'Anglemont l'introduïdor d'aquesta expressió, no la utilitzà per referir-se a un fet artístic. Fou la pròpia vida, i no pas l'art, el seu gresol. Es potser per això, i perquè es tracta d'un autor avui a penes recordat, que els historiadors de l'art havíem perdut la pista de l'origen d'una expressió que, ben segur, hem llegit moltes vegades.

V. Furió, Universitat de Barcelona

RESUMEN

A pesar de la fortuna que la expresión «*épater le bourgeois*» ha tenido en la literatura artística contemporánea, el problema de su origen no parece haber llamado la atención de los estudiosos. Esta nota aporta algunos datos sobre el origen de esta expresión, que se atribuye al escritor bohemio, hoy apenas recordado, Alexandre Privat d'Anglemont.

ABSTRACT

Despite the extensive use that the expression «*épater le bourgeois*» has had in contemporary artistic literature, the question of its origin does not seem to have drawn the scholar's attention. The present note provides some data about the origin of this expression, which is attributed to the Bohemian writer, now quite forgotten, Alexandre Privat d'Anglemont.

memòria de Privat no s'ha perdut del tot, és en bona part gràcies al testimoni de Banville. Entre altres anècdotes, el poeta explica que Privat, una nit que passejava per la plana de Montrouge, fou aturat per uns lladres. Aquests, en saber que es tractava de Privat, i en recordar que aquest nom cèlebre era sinònim de misèria, van decidir convidar-lo a sopar.

⁹ A. Privat d'Anglemont, *op. cit.*, p. 74